

1960 – "תמונת בזק" מפסיקת בית הדין הצבאי משנות השישים, בדבר נורמות ההתנהגות של מפקדי צה"ל

מאת: קצין-משפטים אור בר, תובע צבאי בפרקליטות עריקים, התביעה הצבאית

את אמת המידה ההתנהגותית הנדרשת ממפקד בצבא עיצבו מקורות אתיים, היסטוריים ומסורתיים רבים, אך גם מקורות משפטיים, ובראשם חוק השיפוט הצבאי ופסיקת בתי הדין הצבאיים לגבי עבירות נורמטיביות. להלן נסקור ארבעה מקרים משנת 1960, בהם נדונו עבירות נורמטיביות שונות, במטרה ללמוד על רמת ההתנהגות שנדרשה מבעלי הדרגות הגבוהות בצה"ל באותם ימים.

רקע עובדתי

החובה להתנהג באופן הולם נועדה להבטיח את תפקודו היעיל והתקין של הצבא תוך שמירה על תדמיתו בעיני הציבור. לשם כך, נדרשת המערכת הצבאית לדאוג לכך, שבמערכת הפיקוד והקצונה לא ידבק כל רבב של התנהגות לא נאותה וחריגה מטוהר המידות. דברים אלה נכונים לצבא בכלל ובפרט לצה"ל, שחוסנו, לרבות חוסנו המוסרי, הוא ערובה לביטחונה ולקיומה של מדינת ישראל. המחוקק היה ער לחשיבות הדבר וחוקק את העבירה הקובעת נורמה זו בחוק השיפוט הצבאי.

המונח "לנהוג באופן הולם" הינו מונח ערכי ובשל כך הוא מותיר כר נרחב לפרשנות ויציקת תוכן – משימה אשר מוטלת על השופט, בהכריעו אם התנהגות זו או אחרת מצדיקה הרשעה. סעיף זה מצטרף לעבירות נוספות, כגון האיסור על התנהגות מבישה ועל פגיעה במשמעת הצבאית. בשנות השישים ייחסו הפרקליטות הצבאית כמו גם בית הדין הצבאי חומרה רבה לעבירות כאלה.

כותרת קובץ פסקי הדין הנבחרים של בית הדין הצבאי לערעורים משנת 1960

עניינו של סגן אדוניה

בפרשה זו נדון מקרה בו נערכה ביקורת דרכים לקצין, בקשר למסמכי רכב ונסיעה; במהלך הביקורת, הגיע השוטר שבחן את המסמכים והורה לאדוניה להתלוות אליו. הקצין לא ציית, אסף את מסמכיו, נסע, ונעצר לאחר מרדף.

לאחר בדיקה מעמיקה יותר, גילו כי אכן היה פגם במסמכי הרכב; הקצין התעקש והסביר שזו "טעות" והוסיף שהוא חייב לחזור ליחידתו עד 16:00. השוטר הסכים לשחררו לאחר שירשום כנגדו דו"ח. ואולם, במהלך כתיבת הדו"ח, נחשף השוטר "לאישור נהיגה זמני" שהיה ברשות הקצין, אשר טען שהוא שלו, למרות שהיה זה רישיון של חייל אחר, בשם יעקב. השוטר בדק את הרישיון וגילה כי גם הוא פג תוקף, ומשביקש את פרטיו של החייל יעקב, מסר לו הקצין פרטים כוזבים, על-מנת שלא ניתן יהיה לאתרו.

אדוניה הועמד לדין בבית הדין הצבאי והורשע בשורה של עבירות, לרבות עדות שקר והתנהגות שאינה הולמת, ונגזרו עליו מספר מאסר, שלילת רישיון והורדה לדרגת טוראי.

בפסק הדין נפסק כי על קצין בצה"ל להיות ממושמע ובעל תחושת משמעת שתהא כללית ולא רק כלפי הצורך המבצעי. נקבע כי על קצין לגלות סולידריות כלפי כלל בעלי התפקידים בצבא, וכי יחס של זלזול לחובה זו, ובמשמע, לגורמי סמכות, משטר ומשמעת דוגמת שוטרים צבאיים, מסכן את קיום המסגרת הצבאית כולה.

ואולם - הגם שהקצין נהג באופן פסול, בערעור שהוגש, נפסק כי יש לאפשר לקצין הזדמנות נוספת ולהורידו לדרגת סגן-משנה בלבד ולא לדרגת טוראי.

עניינו של סגן-משנה גאליה

גאליה שימש קצין תורן במפקדה והיה כפוף לסא"ל שמעון (המפקד התורן). לעת ליל נטל הקצין גיפ צבאי ויצא לנסיעה שלמרות שהוגדרה ככללית, מטרתה כנראה הייתה הרצון להשתלם בנהיגה או ליהנות מכך. לפני שעזב את הבסיס, מסר גאליה כי הוא יוצא לבקר מתקנים צבאיים. איתרע מזלו של הקצין, והוא פגע במדרכה בנסיעה, פגע בעץ והתהפך עם רכבו. כוח מג"ב שסייר באזור אסף את גאליה, והרכב נותר בשטח ללא שמירה. כשחזר למחנה העיר את הנהג התורן וביקש ממנו שלא יספר לאיש על התאונה ועל היותו מעורב בה.

למחרת, פנה ליחידה חוקר מצ"ח וביקש לדבר עם הקצין התורן. גאליה השיב על מספר שאלות זיהוי ומסר כי הרכב לידו, ורק לאחר שנתבקש לאשש זאת - מסר כי הוא איננו. בהמשך, הופיע החוקר ביחידה וביקש לדעת על שהתרחש; גאליה מילא פיו במים, והתבקש להתלוות לחקירה.

בחקירתו מסר גאליה כי אינו יודע מי נהג בגיפ, ובנוסף ציין שאין ברשותו רישיון נהיגה. בחקירתו השנייה, שינה את גרסתו והודה. גאליה הועמד לדין פלילי והורשע בעבירות תעבורה שונות, בהתנהגות שאינה הולמת ובעדות שקר ונגזרו עליו מספר חודשי מאסר בפועל, הורדה בדרגה ופיצויים.

בפסק הדין נקבע כי מפקד שאינו נכון לשאת באחריות למעשיו ומוכן להטיל את האחריות על זולתו - חוטא במידה המצדיקה שלילת דרגתו לחלוטין. לעניין זכותו לאי-הפללה נפסק כי היא לא מקלה מחומרת המעשה כיוון שלעיתים המשרתים בצה"ל נדרשים לוותר על זכויות היסוד שלהם לשם הגשמת תכלית הצבא.

עניינו של סרן שמואל

בהליך שנגע לעבירות רכוש והגיע לדיון בבית-הדין לערעורים, הורשע קצין בשם סרן שמואל בשני סעיפי אישום של התנהגות שאינה הולמת; בפעם אחת, כיוון שעשה שימוש ב-40 ל"י שנאספו בין חיילי היחידה לשם קניית מתנה ולצרכיו האישיים; ובפעם שניה, בגין כך שלוה סכומי כסף מפקודיו ולא החזירם כפי שהבטיח לעשות.

בית הדין הדגיש כי מעשי הקצין היו פסולים, וכי ראשית חטאו של סרן שמואל היה בכך שהביא עצמו למצב שבו הוא היה "חייב טובה" למי מפקודיו.

בסופו של יום, נגזר על הקצין עונש מקל יחסית, נוכח מצבו הכלכלי הקשה וכיוון שאין מדובר במקרה חמור מאוד – נזיפה חמורה.

עניינו של רס"ר דוד

רס"ר דוד, מנהל סדנת עבודה בבסיס השייטת בעתלית, הורשע בעבירות של הוצאת רכוש מרשות הצבא ושל פגיעה במשמעת הצבאית. בלב ההליך עמדה התנהלותו של הרס"ר מול אזרח עובד צה"ל שהיה כפוף לו. רס"ר דוד הורה לעובד לקנות בעבורו תרנגולות בקיבוץ הסמוך, לשחוט אותן ולנקותן בבסיס, לעתים אף להביאן לביתו. האזרח העיד בבית-הדין, כי לא התנגד לדרישות משום שחשש לאבד את עבודתו. העונש שנגזר על הנגד בבית-הדין המחוזי היה הורדתו בשתי דרגות, לדרגת סמ"ר.

כאשר הגיע ההליך לעיונו של בית-הדין הצבאי לערעורים, הוקיעו השופטים את התנהגותו של הנגד ביתר שאת, שכן זו נועדה להפיק רווח כספי, והם גינו את אלמנט הכפייה שהיה במעשי הנגד כלפי האזרח שעבד תחתיו. בית הדין קבע כי אין להתיר למפקדים לנצל את מעמדם לטובתם האישית. עונשו של הנגד הוחמר לבסוף, ודרגתו הורדה לדרגת טוראי, כדי שלא יפקד יותר.

חשיבות הפרשות

עבירות נורמטיביות דוגמת התנהגות שאינה הולמת אינן ייחודיות לאנשי צבא. דרישות דומות מצויות גם בחיקוקים אחרים, המתאייסות לעובדי מדינה, לעובדי רשויות מקומיות, לשוטרים, לרופאים, לעורכי דין ולמהנדסים. אם אלה ינהגו בצורה ההולמת את מעמדם, גם הם צפויים לסנקציה משמעתית.

ואולם, גם אם אין בכל אחד מהם חידוש משפטי יוצא דופן, המקרים הצבאיים מיוחדים. הם משקפים את יסודות מערכת המשפט הצבאי כמערכת של "משפט חברים" – קצינים וחיילים שופטים אלה את אלה, במטרה לעגן את נורמות ההתנהגות בצבא בכלי אכיפה פליליים ממש. זו היא מערכת המורכבת ממפקדים ומפקודים, כשלמפקדים השפעה אדירה על פיקודיהם, ללא מקבילה כלשהי בשירות הציבורי: עליהם החובה ובידם הסמכות ליתן פקודות, כדי פקודה על אנשיהם להקריב חייהם – ומשום כך אחריותם גדולה היא.

מדוע בחרתי בנושא?

בניעור דפי הפסיקה מהאבק שנצבר בהם, מצאתי מצפנים ברורים שהונחו לפנינו לגבי אמת המידה המחייבת ביחס למפקדים; מפקד, יהיה זה נגד או קצין, נמדד גם בכך שיימנע מלנצל את מעמדו לטובתו האישית - בשימוש ברכוש צבאי, ביחסיו עם פקודיו ובהתמודדותו עם מקרים בהם התברר שחטא. בפסיקת בתי הדין, כבר בשנות המשפט הצבאי המוקדמות, הובעה דרישה לא מתפשרת ממפקדים - החפץ לפקד נדרש לאמות המידה מוסריות גבוהות, לגילוי קולגיאליות כלפי רעיו פקודית ולהכפפת התנהגותו למרות החוק.

להרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- ע/250/59, טור' אדוניה נ' התובע הצבאי הראשי (10.02.60).
- ע/79/60, סג"ם גאליה נ' התובע הצבאי הראשי (12.02.60).
- ע/157/60, התובע הצבאי הראשי נ' סרן שמואל (26.10.60).
- ע/99/60, התובע הצבאי הראשי נ' רס"ר דוד (19.07.60).